

جایگاه برنامه درسی پنهان و فعالیت فوق برنامه در نظام تعلیم و تربیت ایران

زهرا ایرانپور

لیسانس آموزش ابتدایی، آموزگار

نازیلا قاسم خانی

لیسانس آموزش ابتدایی، آموزگار

چکیده

تحقیق حاضر با هدف بررسی مولفه های برنامه درسی پنهان و فعالیت های فوق برنامه در نظام تعلیم و تربیت ایران و تاثیر این دو بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان انجام شده است. این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی می باشد که جهت دستیابی به اطلاعات مورد نیاز، مقالات، تحقیقات و پژوهش های انجام شده در این زمینه مورد بررسی و مطالعه قرار گرفتند و با تجزیه و تحلیل نتایج و یافته های این تحقیقات به وجود رابطه معنادار این دو متغیر با پیشرفت تحصیلی دانش آموزان رسیدیم. یافته های تحقیق بیانگر این هستند که فعالیت های فوق برنامه می توانند دانش آموزان را در زمینه های متفاوتی از روابط اجتماعی و زندگی شخصی گرفته تا پیشرفت تحصیلی یاری دهند. با این وجود لازم است که امکانات و ظرفیت های بیشتری جهت انجام فعالیت های فوق برنامه در نظر گرفته شود. از طرفی دیگر یافته های تحقیق حاکی از آن است که متاسفانه در نظام آموزشی کشور آنطور که باید به برنامه درسی پنهان توجه نشده است و فرایند آموزش در مدارس معمولاً خشک و بی روح و براساس برنامه درسی رسمی از پیش تعیین شده صورت می گیرد، درحالی که اهداف تربیتی مقدم بر اهداف خشک آموزشی می باشند و آموزش باید متناسب و متقارن با نیاز های فراگیران باشد. دلیل اصلی این امر بنابر یافته های تحقیق، عواملی نظیر نظام آموزشی متمرکز و عدم مطابقت و سنخیت برنامه ها و محتوای کتاب درسی با نیاز های فراگیران، فضای انقباضی آموزش، عدم استفاده معلمان و مربیان از روش های نوین و کارآمد تدریس و تبعیض و نابرابری جنسیتی در نظام آموزشی کشور می باشد.

واژگان کلیدی: برنامه درسی، برنامه درسی پنهان، پیشرفت تحصیلی، فوق برنامه

مقدمه

همزمان با نهادینه شدن نقش و اهمیت تعلیم و تربیت در توسعه جوامع و بالندگی نسل جوان و نوجوان، تلاش های بسیاری برای قانونمند کردن این فرایند خطیر آغاز شد و تعلیم و تربیت به انشعابات متعددی تقسیم گردید. در این میان برنامه های درسی به عنوان قلب نظام تعلیم و تربیت و ابزاری در جهت تحقق اهداف آموزش و پرورش مورد توجه بیش از پیش قرار گرفت و بدین ترتیب برنامه ریزی درسی به یکی از حوزه های تخصصی و در عین حال بحث انگیز تعلیم و تربیت مبدل گردید (فتحی و اجارگاه، ۱۳۷۷). در نظام های آموزشی، که از مهم ترین و زیربنایی ترین نظام هر کشور برای تربیت سرمایه های انسانی و توسعه همه جانبه و پایدار محسوب می شوند، جامع نگر و مواجهه همه جانبه، دقیق و عمیق با پدیده برنامه درسی از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است. در طول تاریخ برنامه درسی تلاش های زیادی از سوی صاحب نظران این رشته صورت گرفته که موجب غنای هر چه بیشتر آن گردیده است. از جمله مهم ترین این تلاش ها که از مفاهیم و مباحث نسبتاً تازه و ارزشمند برنامه درسی است، اشاره به سه نوع برنامه ای است که در مدارس به طور همزمان اجرا می شود. این سه برنامه عبارتند از: برنامه درسی آشکار یا رسمی، برنامه درسی پنهان یا ضمنی، برنامه درسی پوچ یا تهی (علیخانی و مهرمحمدی، ۱۳۸۳).

برنامه های درسی از مهمترین ابزارهای دستیابی به هدفهای آموزشی و تربیتی در آموزش و پرورش به شمار می آیند. تعریف و قلمرو برنامه درسی از دیدگاه برخی صاحب نظران و مراجع به این شرح است: برنامه درسی به منزله ظرفیتی با کارکردهای چندگانه همه رویدادهای آموزشی آشکار و پنهان را در خود جای میدهد (تقی پور، ۱۳۸۸). برنامه درسی، به محتوای رسمی و غیررسمی، روش و آموزش های آشکار و پنهانی اطلاق می گردد که به وسیله آنها، شاگردان تحت هدایت مدرسه، دانش لازم را به دست آورند، مهارت کسب کنند و گرایش و ارزشها را در خود تغییر دهند (ملکی، ۱۳۹۲). بر خلاف تصور رایج، برنامه درسی مدارس، یک پدیده تک بعدی و صرفاً مهاد اجرای برنامه های صریح نمی باشد، بلکه به جز برنامه درسی صریح که حاوی هدف ها، محتوا و روش های آشکار و منتشر شده مورد حمایت نظام آموزشی یا همان برنامه درسی رسمی است، برنامه های درسی پنهان نیز آموزش داده می شود (مهرمحمدی، ۱۳۸۱).

یادگیری های ضمنی و ناپیدایی که در محیط های آموزشی و بر اثر تعاملات اجتماعی رخ میدهند و موجب انتقال ارزشها و هنجارهای گوناگون می شوند و با عنوان برنامه های درسی پنهان از آنها یاد می شود، آموزش هایی که در هیچ سند رسمی آموزشی نوشته نشده است و مورد ارزیابی قرار نمی گیرند، گاهی چنان در انتقال آموخته ها تأثیرگذارند که می توانند سرنوشتی جدید را برای فرد رقم بزنند. برنامه های درسی پنهان چون شمشیر دولبه، در کنار تأثیرات مثبتی که دارند می توانند آثاری مخرب و منفی نیز در پی داشته باشند. حال اگر تأثیرات مثبت و منفی این برنامه ها را در مدارس خاص، مدرسی که به دانش آموزان نخبه و استعداد های برتر اختصاص داده شده است و دانش آموزانی را تحت پوشش قرار می دهد که مستعدتر برای یادگیری هستند، نادیده گرفته شود، ممکن است روند جامعه پذیری و انتقال ارزشها و هنجارها به نخبه های یک جامعه به بیراهه کشیده شود و در نتیجه به جای اینکه خروجی آنها افرادی سالم و مفید و سازنده باشند، انسانهایی آسیب پذیر و مخرب باشند؛ این تأثیرات به همان اندازه که دامن گیر فرد می شود، برای جامعه نیز آسیب زاست (فریدونی، ۱۳۹۵).

از نظر تاجیک اسماعیلی (۱۳۸۷) ظهور اندیشه ها و دیدگاه های جدید تعلیم و تربیتی در قرن هجدهم که سرآغاز تحولات مهمی در نظام آموزشی و پرورشی بود بیش از هر چیز دیدگاه های برنامه درسی را دستخوش تغییر و تحول نمود. بنابراین با حفظ برنامه ثابت یا برنامه اصلی مدرسه، فوق برنامه ای ظهور کرد تا بار اصلی نیازهای جدید و درخواست های تازه مدارس را به دوش بکشد. فعالیت های فوق برنامه مجموعه فعالیت های سازمان یافته و پیشبینی شده ای است که به منظور تثبیت، تعمیق، آشنایی و کارکرد عملی در طول سال تحصیلی برای دانش آموزان در نظر گرفته می شود تا به رشد و تعالی و شکوفایی استعدادها، مشارکت در برنامه های عملی کمک نماید. بر این اساس، در پژوهش حاضر تأثیر فعالیت هایی فوق برنامه درسی بر انگیزه تحصیلی و عملکرد ریاضی دانش آموزان پایه ششم ابتدایی شهر ارومیه بررسی می شود. ملکی (۱۳۸۵) با توجه به دو بعد رسمی و غیر رسمی تربیت، پس از بیان تربیت رسمی، تربیت غیررسمی را شامل مجموعه آموخته ها و یادگیری می داند که در چارچوب کتاب های مدارس تشکیل نمی گردد بلکه در کنار آنها بوده و نقش مکمل آنها را دارند از جمله آنها فعالیت های تربیتی اجتماعی یا فوق برنامه که هر فرد ضمن پرداختن به آنها دانسته ها و مهارت های خود را و یا به عبارتی یادگیری های خود را غنی تر می کند.

یادگیری یک فرایند اجتماعی است و فعالیت های یادگیری برای رسیدن به مرحله تولید اندیشه و اطلاعات حیاتی است. این فکر را ژان پیاژه، که از محققان پیشگام در زمینه تعیین تحول فکر به شمار می رود، تأیید می کند. پیاژه نشان داده است که بیشتر آموخته های مهم ما حاصل تعامل با دیگران است. اگر دانش آموزان در مورد یک کتاب، یک تکلیف و با یک مسئله فقط نظرات، واکنش ها و پرسش های خود راداشته باشند، یادگیری آنان به اندازه ی زمانی که به نظرات دیگران نیز دسترسی داشته باشند، پربار نخواهد بود. عمده ترین هدف این روش کوشش برای دستیابی به فعالیت های عالی ذهنی است. از طرفی در عصر حاضر که به عنوان عصر ارتباطات و اطلاعات شناخته می شود، فراگیران به منابع اطلاعاتی بیشتری دسترسی دارند و به نوعی همگی خود نوعی معلم محسوب می شوند که در کسری از ثانیه می توانند بیشترین میزان اطلاعات را در دسترس خود داشته باشند. ای موضوع از یک جنبه مثبت و اطلاعات علمی فراوانی را در اختیار دانش آموزان قرار داده و از طرف دیگر به دلیل تنوع در برنامه های موجود به راحتی می تواند باعث بی توجهی دانش آموزان به مسائل درسی باشد. در جهان امروز مشارکت و آموزش از پایه های بنیادین توسعه هستند با توجه به این که آموزش و پرورش نتیجه فعالیتهای سه نهاد عمده خانه، مدرسه و جامعه است. همکاری این سه نهاد در امور آموزش و پرورش بیش از پیش ضرورت دارد (قاسمی پویا، ۱۳۸۰). از این رو یکی از وظایف اصلی نظام تعلیم و تربیت در هر جامعه، فراهم کردن زمینه و فرصت های مناسب یادگیری به منظور رشد و شکوفایی استعدادهای گوناگون و متنوع دانش آموزان است. علاوه بر نیازهای متنوع دانش آموزان، نیازهای برخاسته از شرایط خاص فرهنگی اجتماعی در ابعاد ملی و محلی و همچنین اقتضائات بین المللی، نظام های آموزشی را با چالش جدی رو به رو نموده است. هرکشور بنا بر دیدگاه ها و رویکرد های حاکم بر نظام برنامه ریزی درسی و آموزشی با شیوه های متفاوت به دنبال تدابیر مناسب برای مواجه با چالش های فوق می باشد. یکی از راه های برون رفت از این چالش ها طراحی مناسب فعالیت های فوق برنامه برای بدیهی است که نتایج این پژوهش می تواند به معلمان همچنین دست اندرکاران و مسئولان آموزش و پرورش در جهت برنامه ریزی صحیح و اصولی، باری رساند. پاسخگویی به نیازهای آموزشی دانش آموزان با لحاظ نوعی آزادی عمل و قدرت انتخاب، انجام کار گروهی، وجود انعطاف و سایر ویژگی هاست (نادری و همکاران، ۱۳۹۰). بر این اساس تحقیق حاضر نیز با هدف بررسی نقش برنامه درسی پنهان و فعالیت فوق برنامه در نظام آموزشی کشور انجام شده است.

برنامه درسی پنهان

امروزه آموزش به عنوان یکی از توانمندترین ابزار برای پیشرفت انسان ها و سازمان ها مطرح شده است. با توجه به سرعت جریان تغییرات و تحولات علمی، فنی و لزوم استفاده از نیروی انسانی با کیفیت، اهمیت و لزوم آموزش بیش از پیش مشخص می گردد. در ایران به علت پهناوری کشور و پراکندگی متقاضیان در نقاط مختلف کشور و برخی مسایل دیگر از قبیل، محدودیت های شغلی، عدم وجود رشته های مورد علاقه برای متقاضیان در شهر محل سکونت آنان و داشتن فرزند خردسال نیازمند به مراقبت و همچنین محدودیت های جسمی و ... عملاً با ادامه تحصیل باز می ماند و یا در رشته های تحصیلی که به آن علاقه ندارند مشغول به تحصیل می شوند، که در هر دو مورد تبعات منفی به همراه دارد. در مواردی هم که رشته های مورد علاقه متقاضیان در شهرستان ها وجود دارد، آموزش های ارائه شده از کیفیت مطلوب برخوردار نیست. همچنین ارائه خدمات آموزشی و پژوهشی در نقاط مختلف کشور یکسان نبوده و متقاضیان آموزش از امکانات یکسان برخوردار نمی باشند. به منظور فائق آمدن بر مسائل و مشکلات یاد شده می بایست بستری فراهم گردد که بتوان فرصت های برابر آموزشی را در اختیار کلیه متقاضیان قرار داد. در دنیای کنونی فناوری اطلاعات و ارتباطات در کلیه زمینه های زندگی بشر اشاعه یافته است. می توان این فن آوری در زمینه های آموزشی نیز به کار بست و بوسیله آن مشکلات و مسائل آموزشی سطح جوامع را کاهش داد و یا از میان برداشت. در حال حاضر آموزش های مبتنی بر فن آوری اطلاعات و ارتباطات در بسیاری از نقاط جهان تا حدود زیادی توانسته است مشکلات و مسایل آموزشی را کاهش دهد، موفقیت در به کار گیری این فن آوری به ویژه در کشورهایی که از زیر ساخت های آموزشی ضعیف تری برخوردار هستند محسوس تر است (سیاری و همکاران، ۱۳۹۱).

براین اساس یکی از مفاهیمی که در این بین مورد توجه است، برنامه درسی پنهان می باشد. در واقع باید گفت که دانش آموزان از طریق برنامه درسی پنهان در مدارس، مفاهیم کلیدی در نوع تفکر، تعبیر و تفسیر وقایع و پدیده ها و قدرت درک مفاهیم و ارزش ها را می آموزند. به عبارتی برنامه درسی پنهان در قلب برنامه درسی رسمی قرار دارد که باعث شکل گیری شخصیت اجتماعی، فرهنگی، روانی تربیتی دانش آموز می شود. همچنین بخشی از برنامه درسی پنهان شامل نگرش، افکار و رفتار اداره کنندگان مدرسه است که به صورت ناخودآگاه ماهیت دانش آموز را تحت تأثیر قرار داده و براین اساس فراگیر به عنوان عضوی از اجتماع دانش آموزان با الگوپذیری از رفتار کادر اجرایی و آموزشی شخصیت خود را شکل می دهد. اگر در فرآیند اجتماعی شدن کودکان، نوجوانان و جوانان، فرهنگ یک جامعه از نسلی به نسل دیگر منتقل نشود، اشتراکات فرهنگی بین نسل ها کم کم رو به افول می رود و جامعه به انواع آسیب و بیماری بحران هویتی گرفتار می آید (فالك، ۲۰۰۵).

پژوهش علوی و همکاران (۱۳۸۶) در یادگیری های ضمنی مدرسه؛ مورد: روحیه علمی، با رویکرد جامعه شناختی انجام شده است. در این پژوهش به منظور مفهوم سازی و تشخیص ابعاد جامعه شناختی برنامه درسی پنهان از رویکرد تعاملی کنش و نظریه تحلیلی نظام کنش پارسونز استفاده شده است. پژوهش با بهره گیری از روش های کیفی، مشاهده و مصاحبه های عمقی و گروهی در مدارس راهنمایی (نمونه دولتی، عادی در شهر تبریز انجام گرفته است. و غیر انتفاعی دخترانه در سال تحصیلی ۸۲-۸۳ یافته های تحقیق نشان می دهند که دانش آموزان طی یادگیری های مدرسه ای، برنامه های درسی پنهانی را نیز فرا می گیرند که در جهت مخالف

مؤلفه های روحیه علمی قرار دارند، از جمله، ایجاد و تقویت روحیه تقلید و اطاعت در برابر نوآوری، کنجکاوی و خلاقیت، ایجاد و تقویت روحیه انفعال و ترس به جای پرسشگری و نقادی، ایجاد رقابت منفی برای نمره به جای مشارکت کار گروهی.

بعلاوه علوی (۱۳۸۶) در تحقیقی با عنوان برنامه درسی پنهان پژوهشی در یادگیریهای ضمنی مدرسه؛ روحیه علمی، برنامه درسی پنهان را بررسی ارزشها، تمایلات، هنجارها، نگرشها و طرز تلقی میدانند که مستقل از مواد شناختی است و از طریق فرهنگ مدرسه و به طور ضمنی به دانش آموزان منتقل میشود. در این پژوهش نتایج نشان میدهند که دانش آموزان طی آموزش های مدرسه ها به طور ضمنی می آموزند که وظیفه ی آنها تنها خواندن کتابهای درسی با مطالب از پیش تعیین شده و گرفتن نمره های بالاست در غیر این صورت با تنبیه و تحقیر اولیای مدرسه و دیگران روبه رو می شدند؛ بنابراین پایه ارزشیابی دانش آموزان در فرایند یادگیری و نیز روش ها و مطالب درسی، نمره است. در نتیجه مدارس و نظام آموزشی برای رسیدن به این ارزش، با تکیه بر حافظه، روش های حفظ کردن و تکرار و تمرین مطالب از قبل تعیین شده را در پیش می گیرند و دانش آموزان هم یاد می گیرند که بهترین راه حفظ کردن است و نیازی به کنجکاوی، مشاهده، جستجوگری، تفکر و تعقل نیست. تدریس با روشها و الگوهای رایج در مدارس مطالعه شده، تصویری از علم به دست میدهد که آن را به منزله حقایقی نقض ناپذیر می نماید. از طرفی ساختار فیزیکی کلاس درس با نیمکتهای به هم پیوسته روبروی میز معلم این تصور را به ذهن القاء می کند که دانش آموزان موجوداتی خالی از ذهن و تحت کنترل معلماند که تنها منبع یادگیری هستند.

طالب زاده و همکاران (۱۳۷۸) نیز در پایان نامه دکتری خود با عنوان توجه به برنامه درسی پنهان؛ ضرورتی آشکار در تحقق اهداف ارزشی آموزش های دینی نشان داده که حوزه آموزشهای دینی نشان از این دارد که مؤلفان و پژوهشگران آموزش دینی، توجه چندانی به نقش برنامه درسی پنهان در آموزش دینی و اهداف ارزشی آن نداشته اند. به همین دلیل آنچه در سالیان بعد از انقلاب اسلامی در تلاشهایی نظیر، افزایش حجم ساعات آموزش دینی، افزایش حجم کتب دینی، قرآن و عربی و ... انجام شده است ولی به اهداف خود نرسیده است.

فعالیت فوق برنامه

آموزش یکی از مهمترین مؤلفه های دنیای پیشرفته و زندگی بشر است و در رشد و تعالی زندگی فردی و اجتماعی انسان جایگاه ارزشمندی دارد. آموزش و پرورش مستقیماً در تحول و پیشرفت جامعه در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و حتی سلامت روان جامعه نقش بسزایی دارد؛ بنابراین، ضعف و قوت این نهاد، به ضعف یا پیشرفت جامعه منجر میشود. امروزه به لطف فناوری های اطلاعات و ارتباطات، امکان دسترسی به آموزش را متناسب با نیاز انسان محقق ساخته است. با توسعه ی روزافزون ارتباطات در سطح جهان و وجود امکانات ارتباطی نظیر اینترنت، گسترش شبکه های اجتماعی و فناوری رایانه ای، آموزش، ارزانتر و در دسترس همگان قرار دارد. پتانسیل ارتباطات سمعی و بصری فناوری اطلاعات از طریق استفاده از ابزارها و راههای جایگزین برای آموزشی فراتر از مرزهای مدارس سنتی از اهمیت بسزایی برخوردار است (فرانکی و چیپ، ۲۰۱۸). در مورد اهداف فعالیت های فوق برنامه دیدگاه های متعددی مطرح است که در عین اختلاف ظاهری دارای همپوشانی بوده و در هم تنیده اند.

با بررسی منابع مختلف مشخص می شود صاحب نظران دیدگاه های مختلفی را درباره مفهوم فعالیتهای فوق برنامه ارائه نموده اند. چنانچه از منظر ارتباط با برنامه درسی مورد مطالعه قرار گیرد یکی از شاخه های آن به شمار می آید. برنامه درسی در یک دیدگاه به سه دسته دروس اجباری، دروس اختیاری و فعالیت های فوق برنامه تقسیم می شود. در توصیف دسته سوم بیان شده، فعالیتهای دانشآموزان یا فوق برنامه امروزه تحت عنوان دوره آموزشی سوم مطرح میشود. دوره آموزش سوم تازهترین دوره ای است که برای شرح گستره وسیعی از تفاوت مدرسه ها و میزان تعهد و قبول مسئولیت آنها در قبال سیستم ها، باشگاهها و سازمان ها به کار برده می شود (بیونت و کلس، ۱۹۸۹).

به طور کلی و اجمالاً فعالیت های فوق برنامه را می توان چنین تعریف کرد: مجموعه فعالیت هایی که خارج از چارچوب رسمی آموزش کلاس -مدرسه انجام می شود و مشارکت در آن فعالیت ها به گونه ای اختیاری و داوطلبانه است. شاید بتوان فوق برنامه را از لحاظ بسیاری از ویژگیهای اختصاصی اش که مشابه آموزش غیر رسمی است در شمار آن محسوب کرد ولی بهتر است جزئی از نظام آموزشی رسمی غیرتجویزی یا نیمه تجویزی قرار گیرد. با کمک فعالیت های فوق برنامه میتوان مشارکت، خلاقیت، شادمانی و نشاط در یادگیری مؤثر را ایجاد کرد و آن را حلقه واسطی میان آموزش های رسمی تجویزی و آموزش های غیر رسمی دانست به نحوی که جامع ویژگی های مثبت هر دو نوع آموزش محسوب گردد.

گوردون و بریجلا به نقل از توسلی (۱۳۸۶) معتقدند فعالیت فوق برنامه آن دسته از تجارب آموزشی هستند که جزء برنامه های رسمی نبوده و ماهیت رقابتی با آن دارند. آنها در تعریف این نوع آموزش و پرورش مینویسند: ما این نوع آموزش و پرورش را به مثابه یادگیری رسمی و غیر رسمی و توسعه و تقویت فرصت های یادگیری دانش آموزان در خارج از مدرسه و فراسوی اوقات رسمی مدرسه می دانیم.

شعاری نژاد (۱۳۸۲) معتقد است فعالیت های فوق برنامه چون در مقابل فعالیت های تربیتی برنامه ریزی شده یا رسمی قرار دارد جزئی از فعالیت های غیر رسمی است و معروف ترین اصطلاحات آن عبارت از: فعالیت های فوق برنامه ای، خارج از کلاس، غیررسمی، کمک برنامه ای و ... است.

شعاری نژاد (۱۳۸۲) هدف اساسی همه فعالیت های تربیتی مدرسه را فراهم کردن انگیزه ها و محرک های لازم برای ادامه رشد و تکامل طبیعی و سالم دانش آموزان میدانند. یکی از راههای رسیدن به هدف مذکور طراحی فعالیت های فوق برنامه است که بیش از هر عامل دیگر از میزان علاقه، تجربه و قدرت ابتکار معلم و دانش آموزان و مدرسه متأثر می شود.

گیلک (۱۳۸۶) اهداف فعالیت های فوق برنامه در جهت اهداف درسی آموزش مهارتهای زندگی قرار دارند این اهداف را شامل تعمیق فرایند یاددهی یادگیری در زندگی دانش آموزان، غنی سازی برنامه درسی و اوقات فراغت دانش آموزان، گسترش یادگیری از مدرسه به خانواده و جامعه و تسهیل فرایند رشد اجتماعی دانش آموزی میدانند.

فعالیت های فوق برنامه معمولاً برای دانش آموزان الزامی نیست و برای رسیدن به اهدافی خاص، دانش آموزان را به سمت کنفرانس ها، کارگاه ها، اردوی علمی، آزمایشگاه، بحثها و آموزش ها هدایت می کنند. فعالیت های فوق برنامه جزء مهمی از برنامه های آموزشگاه هستند که به طور قابل توجهی می توانند به افزایش کیفیت در آموزش و پرورش کمک کنند (آیسو، ۲۰۱۲).

مشارکت در فعالیت های فوق برنامه به رشد اعتماد دانش آموزان به راه و روشی بهتر که در روند تحصیلی آنها ضروری است، کمک می کند. اعتماد در مطالعات تحصیلی یک عنصر ضروری در موفقیت تحصیلی است و تقریباً بدیهی به نظر می رسد که تعامل دانش آموزان در فعالیت های فوق برنامه، تاثیر مثبتی بر عملکرد تحصیلی دانش آموز دارد (سواتیا، ۲۰۱۵). فعالیت های مکمل و فوق برنامه با توجه به کمبودی که در برنامه های رسمی و در عمق بخشی به یادگیری و توجه با نیازها و استعدادها و علایق محلی و فردی وجود دارد، تدوین می شود و موجب تقویت یادگیری و عمق بخشی به آن می گردد. این فعالیت ها بسیار متنوع است که بر اساس سیاست ترویج مدرسه محوری و تمرکززدایی با همکاری مدیر، مربی پرورشی و کلیه معلمان شاغل در مدرسه طراحی، اجرا و ارزشیابی می گردند. هرچند که مدارس مختلف به طرق گوناگون عمل خواهند نمود و این خود هدف مدرسه محوری و تمرکززدایی است (جاویدان، 1384). بر این اساس یکی از وظایف اصلی نظام تعلیم و تربیت در هر جامعه، فراهم کردن زمینه و فرصت های مناسب یادگیری به منظور رشد و شکوفایی استعدادهای گوناگون و متنوع دانش آموزان است. علاوه بر نیازهای متنوع دانش آموزان، نیازهای برخاسته از شرایط خاص فرهنگی اجتماعی در ابعاد ملی و محلی و همچنین اقتضائات بین المللی، نظام های آموزشی را با چالش جدی رو به رو نموده است. هر کشور بنا بر دیدگاه ها و رویکرد های حاکم بر نظام برنامه ریزی درسی و آموزشی با شیوه های متفاوت به دنبال تدابیر مناسب برای مواجهه با چالش های فوق می باشد. یکی از راه های برون رفت از این چالش ها طراحی مناسب فعالیت های فوق برنامه برای پاسخگویی به نیازهای آموزشی دانش آموزان با لحاظ نوعی آزادی عمل و قدرت انتخاب، انجام کار گروهی، وجود انعطاف و سایر ویژگی هاست.

نتیجه گیری

برنامه درسی پنهان به عملکردها و نتایج آموزشی اطلاق می شود که با وجود آشکار نبودن در رهنمودهای برنامه های درسی یا سیاستهای آموزش و پرورش، بخش حتمی و مؤثر تجربه تحصیلی هر دانش آموز است. بیشتر آثار مربوط به برنامه های درسی پنهان به ارزشها، تمایلات، هنجارها، طرز تلقی ها و مهارت هایی می پردازند که دانش آموزان آنها را مستقل از مواد درسی می آموزند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که در مدارس که جو بسته تری دارند، تمایل بسیار کمی به مشارکت و همکاری گروهی در دانش آموزان وجود دارد. تحقیقات نشان داده است که در مدارس که از جو مشارکتی و باز برخوردارند، دانش آموزان در آزمونها نمره های بهتری را کسب نموده یادگیریهای آنها با دوام تر است. بعلاوه نقش والدین در برنامه های درسی پنهان و شکل گیری ماهیت این نوع از برنامه ها بسیار مهم و حائز اهمیت می باشد. از طرفی محیط اجتماعی و فضای مدرسه، کلاس ها، روش های پیشرفت، روشهای ارزیابی، مسائل انضباطی، روش های تشویق و تنبیه، مشارکت یا عدم مشارکت دانش آموزان در اداره امور مدرسه یک عنصر پراهمیت در برنامه درسی پنهان به شمار می آیند. بعلاوه با کمک فعالیت های فوق برنامه می توان مشارکت، خلاقیت، شادمانی و نشاط در یادگیری مؤثر را ایجاد کرد و آن را حلقه واسطی میان آموزش های رسمی تجویزی و آموزش های غیر رسمی دانست. یافته های تحقیقات صورت گرفته حاکی از آن است که برنامه های رسمی و متداول و کلاس ها و مدارس بیشتر متوجه پرورش حافظه و به کار انداختن قوای ذهنی شاگردان است و به رشد جنبه های عاطفی و اجتماعی افراد چندان توجهی ندارد. فراگرفتن علوم با نشستن بر روی نیمکت مدرسه و گوش دادن به سخنان معلم میسر نیست شاید آموزش صرف صورت گیرد اما در آموزش واقعی باید دانش آموز از کلاس بیرون بیاید و وارد زندگی و اجتماع شود. در مدرسه طوری برنامه ریزی شود که معلم و دانش آموز اندیشه خلاق خود را به کار ببندند و مهارت هایی مانند تفکر حل مسئله و تصمیم گیری را کسب کنند. دانش آموز را باید آموزش داد تا مهارت و دانش را

بیاموزد نه آنکه چیزی را به او القاء کرد. براین اساس دانش آموزانی که در فعالیت های فوق برنامه مشارکت می کنند وضعیت بهتری در آزمون های استاندارد، پیشرفت تحصیلی و رتبه تحصیلی بهتری دارند، منظم به مدرسه می آیند و خود پنداره بهتری دارند. آثار مثبت فعالیت های فوق برنامه متعدد است رشد روحی و روانی افراد، افزایش مسئولیت پذیری شخصی و کمک به افراد در جهت دستیابی به شخصیت مستقل و بهبود وضعیت تحصیلی آنهاست. مشارکت در فعالیت های فوق برنامه باعث کاهش افت تحصیلی شده و فرصتی برای ارتباط داوطلبانه و مثبت با مدرسه به وجود آورد. جان هالوی نیز فعالیت های فوق برنامه را ابزار مهمی برای پیشرفت تحصیلی می خواند. حتی این توانایی را دارند که به دانش آموز در معرض خطر کمک و موجب بهبود یادگیری آنها شود. ویژگی دیگر این فعالیت ها تعمیق ارتباط معلم و دانش آموز است. ماهیت این گونه امور ایجاب میکند که ارتباط فرد با فرد نیز در کنار ارتباط فرد یا جمع کلاس شکل گیرد. چنین ارتباطی طبیعتاً از عمق دامنه تأثیر و نفوذ پذیری بیشتری برخوردار است و موجب می شود تا معلم به دنیای درونی شاگرد راه یافته و از پاره ای مشکلات و دغدغه های او آگاه شده و در صدد مداوای آنها برآید. از این رو ضروریست که برنامه رزان و مسئولان تعلیم و تربیت توجه بیشتری را به اجرای فعالیت های فوق برنامه داشته باشند.

پیشنهادهای

- به مسئولان و برنامه ریزان درسی تربیت معلم پیشنهاد می شود که با پذیرش و آگاهی از بعد پنهانی برنامه درسی، از طریق برگزاری دوره های آموزشی ضمن خدمت و کارگاه های روش تدریس آگاهی معلمان و مجریان را نسبت به مفاهیم و نظریه های برنامه درسی خصوصاً برنامه درسی پنهان و اثرات گوناگون آن افزایش دهند.
- با توجه به نقش کلاس های فوق برنامه در پیشگیری از افت تحصیلی لزوم توجه به دانش آموزان با افت تحصیلی و برگزاری کلاس های تقویتی می تواند زمینه پیشرفت تحصیلی را فراهم آورد.
- محتوا و فعالیت های فوق برنامه به صورت عملی و گروهی و با روش های نوین و فعال به دانش آموزان ارائه گردد تا آنها بتوانند به آسانی دانش بدست آمده را به زندگی، تجارب، احساسات و معتقدات خود ارتباط دهند.
- افزایش آگاهی معلمان و مدیران برای اعمال مدیریت و رهبری مشارکتی که نبود رابطه نزدیک و مناسب بین مدیر، معلمان و دانش آموزان و قوانین و مقررات خشک، تمرکز در تصمیم گیری ها و تقویت تفکر مکانیکی در مدارس موجب ایجاد جو نامطلوب در مدارس می شود.

منابع

- تاجیک اسمعیلی، عزیزالله (۱۳۸۷). بخش فوق برنامه الگوی نظری خرده نظام برنامه ریزی درسی و فناوری آموزشی، طرح تدوین سند ملی آموزش و پرورش، تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- تقی پور، حسینعلی و غفاری، هاجر (۱۳۸۸). بررسی نقش برنامه درسی پنهان در رفتار انضباطی دانش آموزان از دیدگاه معلمان و مدیران مدارس راهنمایی دخترانه شهرستان خلخال در سال تحصیلی ۱۳۸۸-۱۳۸۹ آموزش و ارزشیابی (علوم تربیتی). ۲ (۷). ۳۳-۶۵.
- توسلی، غلامعباس (۱۳۸۶). جامعه شناسی و آموزش و پرورش تهران: علم
- جاویدان، نوشین (۱۳۸۴). یادگیری و نظام مکمل و فوق برنامه، مجموعه مقالات همایش تعیین جایگاه فعالیت های مکمل و فوق برنامه. تهران: انتشارات رسانه تخصصی، ۸۶-۱۰۳.
- حداد علوی، رودابه؛ عبداللهی، احمد؛ احمدی، امید علی (۱۳۸۶). برنامه درسی پنهان: پژوهشی در یادگیرهای ضمنی مدرسه؛ مورد: روحیه علمی. فصلنامه تعلیم و تربیت. سال بیست و سوم. شماره ۲. تابستان ۱۳۸۶. شماره مسلسل ۹۰.
- سیاری، حبیب الله؛ لطفی پور، پیمان و کاظم پور، اسماعیل (۱۳۹۱). تأثیر آموزش مبتنی بر فن آوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه عدالت آموزشی. فصلنامه روانشناسی تربیتی شماره بیست و سوم، سال هشتم، بهار ۹۱.
- شعاری نژاد، اکبر (۱۳۸۲). نقش فعالیتهای فوق برنامه در تربیت نوجوانان، انتشارات اطلاعات.
- طالب زاده، محسن، صالح صدق پور، کرا نی، انسی، 1378، بررسی تاثیر جو اجتماعی مدارس متوسطه بر پرورش مهارت های اجتماعی دانشآموزان، فصلنامه مطالعات درسی.
- علیخانی، محمدحسین؛ مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۳). بررسی پیام های قصدشده (برنامه درسی پنهان) ناش از محیط اجتماعی مدارس دوره متوسطه اصفهان. مجله علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه شهید چمران اهواز، ۱۳۸۳. دوره سوم، سال یازدهم، شماره های ۳ و ۴. صص ۱۴۶-۱۲۱.
- فتحی، اجارگاه؛ کوروش (۱۳۷۷). اصول برنامه ریزی درسی. تهران: انتشارات: ایران زمین.
- فریدونی، لیلی (۱۳۹۵). بررسی تأثیر برنامه های درسی پنهان بر میزان جامعه پذیری دانش آموزان مدارس تیزهوشان. فصلنامه خانواده و پژوهش شماره ۲۷.
- قاسمی، پویا (۱۳۸۰). برنامه معلم پژوهنده، یافته های علمی و کاربردی. مجله رشد معلم. شماره ۱۶۱. صفحه ۳۴ تا ۳۷
- گیلک، مهناز (۱۳۸۶). آموزش مهارتهای زندگی از طریق فعالیت های مکمل و فوق برنامه مدارس، نشریه پیوند، انجمن اولیاء و مربیان ایران.
- ملکی، حسن (۱۳۸۵). آشنایی با فعالیتهای تربیتی اجتماع، ی انتشارات آبیژ.
- ملکی، حسن؛ شاملی، عباسعلی و شکرالهی، مهدی (۱۳۹۰). تربیت عبادی کودکان. فصلنامه اسلام و پژوهشهای تربیتی (۳) ۱. ۱۰۵-۱۳۲.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۱). علوم تربیتی ماهیت و قلمرو آن، جمعی از نویسندگان زیر نظر علمی کاردان. تهران: انتشارات: سمت.

نادری، امیر؛ حاجی حسین نژاد، غلامحسین؛ تاجیک اسماعیلی، عزیزالله و زین آبادی، حسن رضا (۱۳۹۱). ویژگی های اهداف فعالیت های فوق برنامه دانش آموزان دبیرستانی با رویکرد پیشگیری از آسیب های اجتماعی، فصلنامه روانشناسی تربیتی. ۸(۲۴). ۹۸-۷۱.

Bievnat. Nancya, Klesse, Edward. j. (1989). the third curriculum, student activities ,national association of secondary school principas

Falk G. Falk U.A. (2005). Youth Culture and the Generation Gap, Algora Publishing.

Franky, A. P. & Chiappe, A. (۲۰۱۸). ICT and home-educating families: a qualitative multiple case study. Ensaio: Avaliação e Políticas Públicas em Educação, ۲۶(۱۰۱), ۱۳۲۴-1346.

Iucu, R and Platis M . (2012), Extra-Curriculum Activities Challenges And shackle. Sam Houston State University. Education, Vol. 14, No.2.

The position of hidden curriculum and extracurricular activities in Iran's education system

Zahra Iranpour

Bachelor of elementary education, teacher

Nazila Qasim Khani

Bachelor of elementary education, teacher

1-1-

Abstract - ۲-۱

The present research was conducted with the aim of investigating the components of the hidden curriculum and extracurricular activities in Iran's education system and the impact of these two on the progress of students' education. This research is a descriptive-analytical type, in order to obtain the required information, articles, researches and researches conducted in this field were reviewed and studied, and by analyzing the results and findings of this research, the existence of a meaningful relationship between We got two variables with students' academic progress. The findings of the research show that extracurricular activities can help students in different fields from social relationships and personal life to academic progress. However, it is necessary to consider more facilities and capacities to carry out extracurricular activities. On the other hand, the findings of the research indicate that, unfortunately, the hidden curriculum has not been paid enough attention in the country's education system, and the education process in schools is usually dry and soulless and based on a predetermined official curriculum, while that the educational goals are ahead of the dry educational goals and education should be proportional and symmetrical with the learners' life needs. According to the findings of the research, the main reason for this is factors such as the centralized educational system and the lack of conformity and the standard of the programs and the content of the textbook with the needs of the learners, the shrinking space of education, the lack of use of new and efficient teaching methods by teachers and trainers and discrimination and There is gender inequality in the education system of the country.

Key words: curriculum, hidden curriculum, academic progress, extracurricular